

Tóka Gábor:
Vezérek csodálói
A magyar választói magatartás nemzetközi összehasonlításban

A törvényhozási választások kulcsfontosságúak a kormányok, sőt az egész politikai rendszer demokratikus legitimitásának megteremtésében. Ám ha csupán az lenne a szerepük, hogy többé-kevésbé sikeresen elhitessék a néppel, hogy végső soron azért mégiscsak ő az úr, akkor inkább azt vizsgálnánk, hogy vajon mit és miért gondolnak a polgárok a rendszerről, nem pedig azt, hogy mi is irányítja választói magatartásukat. Utóbbi csak akkor válik érdekessé, ha érdemi politikai döntéseket befolyásol azáltal, hogy melyik politikai garnitúrát emeli hatalomba, és méghozzá azért, mert a kormányok politikai döntései valamiképpen összefüggésbe hozhatók azzal, hogy miért éppen azok és pont annyian szavaztak egyik vagy másik alternatívára egy adott alkalommal. Ez megvalósulhat úgy, hogy a pártok a kormányzás során – a mindenkori kényszerhelyzetek korlátain belül – saját, markánsan eltérő közpolitikai elkötelezettségeiket követik, és ezen elkötelezettségek népszerűsége dönti el, hogy egy adott választás melyiküket juttatja hatalomra. A nép közpolitikai preferenciái érvényesülhetnek azonban anélkül is, hogy a szavazók népszavazásra emlékeztetően válogatnának a közpolitikai kínálatból. Erre az ad lehetőséget, ha a hatalmon lévő pártok döntéseiket bizonyos mértékig alárendelik népszerűségi szempontoknak, és többé-kevésbé helyesen látják, mivel nyerhetnék el még több választópolgár szavazatát. Bármennyire elvtelennek tűnjék is a közvélemény-kutatásokat leső, a mindenkori kormány ideológiai színétől független kormánypolitika, a népakarat érvényesülését ez éppoly hatékonyan segítheti elő, mint megannyi választási ígéret szorgos teljesítése.¹

Így tehát akár a programszerűen vállalt politikai elkötelezettség, akár a szavazatvadász ösztön vezesse is a kormánypolitikát, mindkét esetben a népuralom egy a jelképesnél lényegesen hathatósabb formájáról beszélhetünk. Bizonyos feltételek megléte esetén az ilyen kormányzati magatartásformák egy olyan demokrácia ismertetőjelei, amelyben a szavazók óhajai, ha sokszoros áttételekkel is, de az egy ember-egy szavazat egalitáriánus elvét követve fejeződnek ki a közpolitikai döntésekben. Ez a fejezet e feltételek közül (csak) kettővel foglalkozik. Az első az, hogy a legkülönbözőbb preferenciájú emberek nagyjából egyforma valószínűséggel mennek el szavazni, a második pedig az, hogy a szavazói döntéseket az egyes versengő felektől a múltban látott illetve a jövőben várt politikai tettek és elkötelezettségek irányítják.² Emellett megvizsgálom még azt, hogy a választók mozgósítása tekintetében mi jellemzi a magyarországi helyzetet.

Politikai részvétel Magyarországon és Európában

Annak legelemibb feltétele, hogy egy belsőleg természetesen megosztott választóközönség politikai akarata hűségesen kifejeződjék a választási eredményekben, a viszonylag magas fokú választói aktivitás. Minél kevesebben szavaznak, annál könnyebben fordulhat elő az, hogy egy-egy hasonló politikai preferenciákkal rendelkező csoport akarata aránytalanul nyomja rá bélyegét az eredményekre, vagy hogy rövid időn belül is rendkívül eltérő választási eredmények születnek, még ha a választópolgárok akarata esetleg teljesen változatlan is maradt időközben.

Bár a 2006-os választások estéjén politikusaink ismét elismerésüket fejezték ki a magas részvétel miatt, a magyarországi választásokat valójában a nyugat-európai átlagtól jelentősen elmaradó részvételi arány jellemzi. Az *1.1. táblázat* az országgyűlési választások első fordulóját

hasonlítja össze más európai országok 1945 és 2002 közötti (alsóházi) parlamenti választásainak átlagával. Mint látható, a Lengyelország 50 százalékos részvételi átlagától Belgium 93 százalékáig terjedő igencsak széles sávban a magyar választások adatai rendre az alacsonyabb értékek között tűnnek fel.³ Mivel a táblázat hosszabb időszakokra vonatkozó nemzetközi átlagokkal szembeállítja a magyarországi részvételt, ezért valamelyest eltúlozza azt, hogy pillanatnyilag mekkora is a különbség a magyar adatok és mondjuk az EU-átlaga között, hiszen a nyugat-európai átlag durván tíz százalékkal csökkent az ötvenes évek végi csúcs óta. Ugyanígy azt sem tükrözi táblázatunk, hogy a kelet-európai új demokráciák többségében, Magyarországgal ellentétben, igen jelentősen csökkent a választási részvétel a kilencvenes évek eleje óta (Kostadinova 2003; Nikolényi 2003). Ezzel együtt is további magyarázatra szorul azonban, hogy miért maradnak el oly jelentősen a magyar adatok a táblázatban látható összeurópai adatok 76 százalékos átlagától.

1.1. táblázat

A parlamenti választásokon való részvétel aránya az európai országokban
(százalék)*

ország és időszak	átlag	ország és időszak	átlag
Belgium (1945-2000)	93	Franciaország (1945-2000)	74
Ausztria (1945-2000)	91	Spanyolország (1977-2000)	74
Ciprus (1970-2000)	90	Írország (1945-2000)	73
Izland (1945-2000)	90	Moldova (1991-2000)	73
Olaszország (1945-2000)	90	Románia (1990-2000)	73
Luxemburg (1945-2000)	90	Ukrajna (1991-2000)	73
Albánia (1991-2000)	88	Horvátország (1991-2000)	71
Málta (1945-2000)	88	Magyarország 2002	71
Hollandia (1945-2000)	88	Magyarország 1994	69
Svédország (1945-2000)	87	Magyarország 2006	68
Dánia (1945-2000)	86	Észtország (1991-2000)	68
Németország (1945-2000)	85	Magyarország (1990-2006)	66
Szlovákia (1990-2000)	85	Magyarország 1990	65
Csehország (1990-2000)	83	Belaruszia (1991-2000)	61
Bulgária (1990-2000)	81	Bosznia és Hercegovina (1991-2000)	60
Görögország (1945-2000)	80	Szerbia (1991-2000)	60
Norvégia (1945-2000)	80	Oroszország (1991-2000)	58
Lettország (1991-2000)	79	Magyarország 1998	56
Portugália (1975-2000)	77	Svájc (1945-2000)	57
Szlovénia (1991-2000)	77	Makedónia (1991-2000)	54
Finnország (1945-2000)	76	Litvánia (1991-2000)	53
Nagy-Britannia (1945-2000)	75	Lengyelország (1990-2000)	50

* parlamenti (alsóházi) választások első fordulóján való részvétel átlaga

Forrás: Pintor- Gratschew (2002, 78-9, 155) és OVB

A hazai szakirodalomban talán az a legmarkánsabb álláspont, amelyik a társadalmi státusz és integráció szintjével magyarázza a választási részvételt (Angelusz és Tardos 2005). Az integráció szintjére vonatkozó nemzetközi összehasonlító adatok hiányában azonban nehéz arról nyilatkozni, hogy ez az európai átlagtól elmaradó részvételi arányra is magyarázatot ad-e. Az eddigi összehasonlító kutatások a régebben létrejött demokráciák közötti különbségeket elég nagy sikerrel tudták magyarázni a szavazás személyes költségével illetve valószínű politikai hatásával (ld. mindenekelőtt Blais 2000, Colomer 1991, Franklin 2004, Franklin *et al.* 1996, Jackman-Miller 1995, Perez-Linan 2001, Powell 1980; Siaroff-Merer 2000). Ezek szerint egyrészt ott és akkor magas a részvétel, ahol az átlagos szavazónak – szemben mondjuk egy Spanyolországban dolgozó vendégmunkással, akinek igen sok pénzébe és idejébe kerülhet hazája madridi nagykövetségére elutazni, hogy ott sok órás sorbanállás után leadja szavazatát – szinte semmibe nem kerül a részvétel, mert a megfelelő névjegyzékbe való felvételét a hatóságok automatikusan elvégzik, nem munkanapon van a szavazás, közel a szavazóhelyiség, és rövid a sor az urnáig. Másrészt pedig az segíti elő a magas állampolgári aktivitást, ha sok múlik egy-egy szavazaton (erre rövidesen visszatérek még a következő szakaszban), és kevés szavazat veszik kárba. A példa kedvéért elég arra gondolni, hogy az utóbbinak éppen az ellenkezője igaz az egyéni választókerületi rendszerekre, ahol óhatatlanul gyakoriak az előre lefutott meccsek. Egy masszívan bal- (vagy jobb-)oldali választókerületben a vesztesre adott szavazatok éppúgy kárba vesznek, mint azok, amelyek az egyszerű többség helyett hatvan vagy éppen hetven százaléknyi szavazathoz juttatták a győztest.

Tény, hogy a magas részvételt elősegítő jogi megoldások közül kettő – a távolmaradás Belgiumban máig is szokásos enyhe megbüntetése, illetve a postai szavazásnak a nyugati világban szinte általánosnak mondható lehetősége – Magyarországon jelenleg nem létezik. Az előbbi azonban ma már elég ritka Európában, az utóbbi hiányát pedig legalább részben ellensúlyozza az, hogy a magyar választónépességben belül, európai összehasonlításban, rendkívül alacsony a munkavállalás miatt tartósan külföldön tartózkodó, és így szavazatuk személyes leadásában erősen hátráltatott személyek aránya. Annak belátásához, hogy ez a körülmény mennyit lendíthet a hazai választási részvétel mértékén, gondoljunk csak a fent említett spanyolországi példára, és arra, hogy például Bulgária felnőtt lakosságának körülbelül az ötöde, Moldovának pedig harmada él tartósan külföldön.

A magyar választási rendszer annyiban valóban nem kedvez a magas részvételnek, hogy két forduló között osztja el az izgalmakat, és ráadásul erősen épít az egyéni választókerületekre. Ezzel szemben viszont bizonyos részvétel-serkentő vonásai is vannak. Itt nem tárgyalható most az, hogy miként segít például az alternatív kormánykoalíciók (és ezáltal a pártok) számának csökkentésében, és így a választások téjének emelésében és megvilágításában (Tóka 2005). Mint arról Enyedi Zsoltnak a kötetben szereplő tanulmánya is beszámol, a parlamentbe be sem jutó kis pártok alacsony szavazataránya, és a két nagy párt közötti viszonylag szoros verseny miatt 2006-ban a magyar választási rendszer sokkalta inkább egy arányos, mint egy többségi választási rendszerhez hasonlóan osztotta el a parlamenti mandátumokat. A magyar választási rendszerben ugyanis a kisebb pártokra adott egyéni választókerületi szavazatok is nyerhetnek mandátumot az országos kompenzációs listákon. Ezen túl 2006-ban hazai viszonylatban szokatlanul kevés szavazat veszett el azért, mert a parlamentbe be sem jutó kis pártokra esett. Ha emögött az állt, hogy csak kevesen rokonszenveztek ilyen pártokkal, és ha joggal feltételezzük, hogy a kétes helyzetben levő MDF és SZDSZ szavazói közül sokan hitték azt, hogy akár pár ezer szavazaton is múlhat kedvencük parlamentbe jutása, akkor annak kedvezően kellett hatnia a részvételi kedvre. A fenti tényezők és az intézményi környezet összessége alapján tehát a ténylegesen

megfigyeltnél alighanem jóval magasabb választási részvételre számíthatnánk Magyarországon, mint amit 2006-ban tapasztaltunk. De akkor miért nem szavaznak többen?

A pártok és a pártrendszer, mint mozgósító tényező

Az szinte biztos, hogy a pártokat és a pártrendszert csak kevésbé lehet okolni a mozgósító erő hiányáért – mi több, talán éppen e tényezők körül kereshetjük annak magyarázatát, hogy az elmúlt másfél évtizedben Magyarországon miért nem csökkent a választási részvétel úgy, mint a kelet- és közép-európai új demokráciák zömében. A fent már hivatkozott összehasonlító elemzések szerint, mint említettem, a magas részvételi arány egyik fő oka a választások magas tétje lehet. A tét növelésének pedig, ugyanezen eredmények szerint, leginkább az olyan pártrendszerek kedveznek, ahol a szavazatok két, ideológiailag markánsan elkülönülő, a kormányzati hatalomért egymással szoros versenyben álló nagy pártra vagy blokkra koncentrálnak, miközben a koalíciós alternatívák jó előre megjósolhatók, és a széleskörű politikai hatalommegosztás⁴ nem reális lehetőség. Ha még emellett viszonylag erős is a pártokkal való érzelmi azonosulás a választóközönségben, maguk a pártok nagy erőfeszítéseket tesznek arra, hogy minden támogatójukat mozgósítsák, a választási rendszer pedig szinte minden szavazatot viszonylag arányosan fordít át mandátumokká, akkor a magas részvétel szinte garantált – mindegyre Málta adja a legvilágosabb példát (Hirczy 1995).

Az érdekesség az, hogy 2006-ban ezen feltételek tekintetében Magyarország is az apró szigetországra hasonlított. Az *1.1. ábra* nemzetközi összehasonlításba helyezi annak a pártrendszernek két legelemibb jellemzőjét, amelyet a 2006-os választások előtt láthattak maguk előtt a magyar szavazópolgárok. Az ábrán minden egyes európai országot egy négyzet jelöl, a vízszintes tengelyen balról jobbra haladva növekszik a pártok közötti ideológiai távolság a rendszerben – legalábbis az itt felhasznált, nagyszámú szakértői becslés átlagolásán alapuló adatok szerint. A függőleges tengelyen lentől felfelé haladva pedig a pártok száma növekszik az adott ország parlamentjében.

1.1. ábra

A pártok száma és az ideológiai polarizáció** összefüggése az európai pártrendszerekben a 2003-at megelőző utolsó parlamenti választáson*

* effektív parlamenti pártok száma (a parlamenti pártok mandátumaránya négyzetösszegének a reciproka)

** országonként nagyjából 10, egymástól függetlenül 2003-ban megkérdezett szakértő becslései alapján (Benoit and Laver, 2005), - az egyes pártok bal-jobb pozíciójának szórása súlyozva a pártok mandátumarányával

A magas részvételnek az alternatívák világossága, tehát a kevés párt és a magas polarizáció kedvez. Ez a konstelláció viszont ritkaság, mert e két tulajdonság – miként azt ábránk is mutatja – nagyjából kizárja egymást. Az a néhány ország töri meg egy kicsit ezt az összefüggést, amely a térképen viszonylag távol esik attól a képzeletbeli vonaltól, amellyel a Máltát és Svájcot köthetnénk össze. Ettől a vonaltól felfelé mindenekelőtt azok az etnikai és vallási alapon szegmentált konzociionális rendszerek (Bosznia-Hercegovina, Belgium) helyezkednek el, ahol a pártok száma különösen magas, a bal-jobb ideológiai polarizáció (a pártok más eredetű elkülönülése folytán) ehhez képest viszonylag alacsony, és a választási versengés jelentősége a kormányalakulásra erősen korlátozott. A kötelező szavazás miatt magasan tartott belga részvételi adatok ellenére ezek a rendszerek általában nem kedveznek a magas választási aktivitásnak. Ennek ellenkezőjét mondhatjuk el a Málta-Svájc tengelytől lefelé elhelyezkedő, a választási versengést kiélező rendszerekről, ahol a pártok számához képest magas az ideológiai polarizáció. Magyarország mellett olyan országokat találunk még itt, mint pl. Albánia, Moldova, vagy Nagy-Britannia– csupa olyan állam, ahol a részvételi arányt nyomottan tartó egyéb helyi tényezők⁵ ellenére is a magyarszágit valamelyest meghaladó részvételi adatokkal találkozhatunk.

A magyar pártok kétségkívül viszonylag kevés, a felnőtt lakosságnak (közvélemény-kutatási adatok szerint) talán ha 2 százalékára tehető taggal rendelkeznek. Ez az érték mind a kortárs Európa egészén, mind pedig annak keleti részén belül is a legalacsonyabbak közé tartozik (ld. Tóka 2006). Ám ha azt vizsgáljuk, hogy a legutóbbi választási kampányok során a pártok hány választópolgárt szólítottak meg személyre szólóan a maguk választási felhívásaival, akkor már egész más kép rajzolódik ki. Az összehasonlításra alkalmas adatok sajnos e tekintetben nagyon hiányosak, de annak megállapítására azért alkalmasak, hogy legalábbis 2006-ban – és szemben az 1998-as és feltehetőleg az azt megelőző választásokkal is – a magyar pártok világviszonylatban is igen komoly kampányt folytattak a szavazók megnyerésére és mozgósítására (1.2. táblázat). E kampányok hatékonyságát alighanem csökkentette azt, hogy túlnyomórészt – a vonatkozó nyugat-európai és amerikai vizsgálatok (Anker 1997; Gerber-Green 2000, Goldstein 2000) szerint szinte teljesen hatástalan – automatizált telefonhívásokra hagyatkoztak. Viszont az adatokból egyértelműen látszik, hogy az alacsony hazai részvétel aligha vezethető vissza a választási kampányok lanyhaságára.

1.2. táblázat

A pártok által a választási kampány során egyénileg megkeresett választópolgárok aránya nemzetközi összehasonlításban(százalék)*

Egyesült Államok 2004	72
Chile 1993	64
Chile 2000	64
Magyarország 2006	61
Spanyolország 2004	61
Olaszország 1994	46
Görögország 1996	44
Spanyolország 1993	42
Egyesült Államok 1992	38
Hong Kong 1998	28

Magyarország 1998	28
Uruguay 2004	22
Nyugat-Németország 1990	18
Bulgária 1996	12
Kelet-Németország 1990	8

*ti. akiket a kampány során megkeresett valamelyik párt képviselője személyesen, vagy telefonon, vagy kapott valamelyik párttól névre szóló levelet, sms-t, vagy e-mail-t.

Forrás: Montero et al. (előkészületben) és a Tárki Omnibusz 2006/04.

A fenti elemzés ellen lehetne vetni, hogy az az egyes választópolgárok személyesen megélt motivációját zárójelbe téve olyan objektív adatokra hivatkozik, amelyek nem feltétlenül esnek egybe azzal, ahogy a tényleges szavazók érzékelik a politikai világot. Ám ha a pártokkal kapcsolatos választói beállítottságokat vizsgáljuk, akkor is a fentiekhez hasonló következtetéseket vonhatunk le a magyarországi politikai pártok, és általában véve a politikai rendszer mozgósító hatásáról. Az *1.3. táblázat* a magyar választópolgárok személyes pártosságát – modoros zsargonnal szólva a pártidentifikáció gyakoriságát – európai és longitudinális összehasonlításban mutatja be (A melléklet *1.9. táblázata* ezt más, Európán kívüli országok adataival egészíti ki.). Az adatok azt mutatják, hogy a 21. század elején mind globális összehasonlításban, mind Európán belül az átlagosnál talán valamivel nagyobb Magyarországon a valamilyen párthoz közel álló választópolgárok aránya. Az 1998-as választások idején ugyan a Comparative Study of Electoral Systems vizsgálat szerint még csak 34 százalék volt ez az arány, de a 2002-es választások során már 52 százalékra – az azt követő hónapokban pedig European Social Survey adatok szerint egy rövid időre már 60 –, a 2006 választások idején pedig 57 százalékra ugrott ez a szám⁶. Ez az utóbbi érték már világszerte a legmagasabbak közé tartozik, és a skandináv országokkal, Görögországgal, illetve Izraellel helyezi egy sorba a mai Magyarországot – tehát olyan országokkal, ahol hagyományosan rendkívül erős a szembenálló politikai pártok egyikéhez vagy másikához való kötődés az állampolgárok körében.

1.3. táblázat

Pártos szavazók aránya európai demokráciákban (százalék)*

	1996-2000 között	2001-2005 között	2002	2004	átlag
Dánia	50	50	67	71	59
Görögország	n.a.	n.a.	57	59	58
Svédország	53	49	68	63	58
Norvégia	53	41	59	64	54
Portugália	49	47	67	52	54
Franciaország	n.a.	57	50	54	54
Izland	51	54	n.a.	54	53
Finnország	n.a.	47	55	56	53
Ausztria	n.a.	n.a.	55	50	52
Spanyolország	42	61	50	56	52
Csehország	49	64	47	37	49
Nagy-Britannia	47	47	48	47	47

	1996-2000 között	2001-2005 között	2002	2004	átlag
Románia	47	n.a.	n.a.	n.a.	47
Svájc	36	45	52	54	47
Luxemburg	n.a.	n.a.	40	52	46
Belgium	n.a.	34	48	52	45
Olaszország	n.a.	n.a.	45	n.a.	45
Hollandia	26	38	58	57	45
Bulgária	n.a.	43	n.a.	n.a.	43
Németország	40	35	48	43	42
Szlovákia	n.a.	n.a.	n.a.	42	42
Írország	n.a.	28	47	46	40
Lengyelország	53	42	29	22	36
Szlovénia	22	n.a.	36	37	32
Észtország	n.a.	n.a.	n.a.	32	32
Litvánia	31	n.a.	n.a.	n.a.	31
átlag Magyarország nélkül	43	46	51	50	47
Magyarország	34	52	60	51	49

*Azok %-os aránya, akik igennel válaszoltak arra a kérdésre, hogy „Általában véve elmondható e Önről, hogy közel áll valamelyik politikai párthoz?” Forrás: Sapiro et al. (2003); Shively and the Comparative Study of Electoral Systems (2006); Jowell and the Coordinating Team (2004, 2005).

Hasonló eredménnyel találkozunk, ha a képviseleti rendszer működésének szubjektív oldalát vizsgáljuk. Az 1.4. táblázat kétféle adatot mutat be erre vonatkozólag: egyrészt azt, hogy a választópolgárok úgy érzik-e, valódi súllyal rendelkező döntéseket hozhatnak szavazatukkal, másrészt pedig azt, hogy megfelelően képviselve érzik-e magukat legalább egy politikai párt vagy vezető által. Magyarországra nézve az első adat három (az 1998-as, 2002-es és 2006-os), a második pedig a legutóbbi két országgyűlési választásra áll rendelkezésünkre. A táblázat legalján szerepelnek a magyar adatok nélkül számított világ- és európai átlaga a szóbanforgó vizsgálatokban szereplő demokratikus országoknak, valamint a 2006-os magyarországi adatok összegzése. Egyrészt az az érdekesség, hogy a 2006-os magyar választók körében az átlagot meghaladó gyakorisággal fordulnak elő azok a válaszok, amelyek a választások szubjektív értelmességét igazolják vissza. Másrészt azt vehetjük észre, hogy 1998-ban és főleg 2002-ben még inkább így állt a helyzet, mint 2006-ban: akkor majdnem olyan sokan adtak ilyen válaszokat Magyarországon, mint a világ bármely demokráciájában, így a köztük is – a három kérdés összességét tekintve – talán legkedvezőbb képet mutató skandináv országok, Új-Zéland, vagy Svájc polgárai között.

1.4. táblázat

A politikai képviselettel kapcsolatos pozitív vélemények nemzetközi összehasonlításban,
2001-2005* (százalék)

	... számít, hogy kire szavaznak az emberek	... van olyan párt, amelyik elég jól képviseli	... van olyan politikus, amelyik elég jól képviseli
Svájc	70	87	80
Dánia	74	84	73
Ausztrália	66	83	79
Norvégia	66	82	72
Új-Zéland	67	79	81
Svédország	81	78	64
Csehország	48	78	56
Írország	67	77	77
Egyesült Államok	74	74	78
Spanyolország	74	74	73
Hollandia	n.a.	72	n.a.
Kanada	60	69	68
Izrael	80	68	57
Izland	78	64	56
Finnország	60	64	51
Nagy-Britannia	60	62	56
Franciaország	62	59	60
Németország	48	57	58
Japán	51	57	53
Portugália	66	51	55
Mexikó	60	48	38
Bulgária	61	46	44
Brazília	79	41	64
Lengyelország	49	40	40
Taiwan	62	37	46
Fülöp-szigetek	51	28	29
Dél-Kórea	62	25	22
átlag Magyarország nélkül	64	62	59
európai átlag Magyarország nélkül	64	67	61
Magyarország 1998	74	-	-
Magyarország 2002	80	73	80
Magyarország 2006	71	68	73

* az adott kérdésre igennel válaszolók aránya a választások utáni adatfelvételekben

Forrás: Sapiro et al. (2003); Shively and the Comparative Study of Electoral Systems (2006), a 2006-os magyar adatok forrása: DKMKA kutatás⁷

Figyelemreméltó paradoxon, hogy miközben 2002 és 2006 között egy kicsit talán még nőtt is azok aránya Magyarországon, akik valamely párthoz közel állónak érezték magukat, addig mégis csökkent azok aránya, akik nézeteik megfelelő képviselőjét – saját megítélésük szerint –

megtalálták, illetve akik úgy látták, hogy a polgárok szavazatának komoly politikai súlya van. Ez talán arra utal, hogy a pártokkal való saját érzelmi azonosulásuk mögött a szimpatizánsok által érzett politikai tartalom meggyengült ebben az időszakban. Ám még a 2006-os magyar adatok is az mutatják, hogy a 21. század elején a magyar pártok és pártrendszer mind objektív, mind szubjektív mutatók szerint jelentős, nemzetközi összehasonlításban átlagon felüli, a kelet-európai új demokráciák között pedig kiemelkedő teljesítményt nyújtanak annak elősegítésében, hogy a szavazópolgárok érdeemesnek, értelmesnek, és érzelmileg is kellőképpen motiváltnak érezzék a választási részvételt.

A kulturális magyarázat

Sem a választási intézményrendszerben, sem a gazdasági-társadalmi adottságokban nem könnyű olyan tényezőt találni, ami megmagyarázhatná a pártrendszer mozgósító hatása ellenére is szerény választási részvételt. A kétfordulós, egyéni választókerületekre építő rendszer valószínűleg nem ideális a magas részvétel elősegítése szempontjából, de mint fentebb láttuk, a 2006-os első választási fordulóban valószínűleg ez sem volt okolható a viszonylag alacsony részvételért. Kizárásos alapon, úgy tűnik, maradna akkor a kávéházi társadalmelemző kedvenc vészkijárata: egy *ad hoc* kulturális magyarázat fabrikálása arra, hogy miért olyan tartózkodóak a magyar polgárok a választási részvétellel kapcsolatban. Bár e beállítottság eredetéről nem vállalkozom spekulációra, annyit mégis valószínűsíteni tudok, hogy a magyarázatot ezúttal tényleg a kultúrában kell keresni.

Mindenekelőtt azért hihető ez, mert a kilencvenes évek eleje óta minden összehasonlító vizsgálat eredménye arra utal, hogy a magyar állampolgárok rendhagyóan távolságtartóak a politikai részvétel szinte bármilyen formájával szemben – szűkebb kelet-európai összehasonlításban is, de még inkább akkor, ha ennél szélesebb körben találjuk meg a zsinórmértéket. Fontos hangsúlyozni, hogy ez a távolságtartás nem – vagy nem csak – a beállítottságokban, hanem mindenekelőtt a tényleges cselekedetekben jelenik meg. Az országgyűlési választások kifejezetten kivételesek abból a szempontból, hogy azokon a 21. század első éveiben a kelet-közép-európai átlagot meghaladó, és lassan-lassan a nyugat-európai átlagtól csak egy-két (nem pedig három-négy) nagyságrenddel elmaradó a magyarországi részvétel. Az előző szakaszban előadottak szerint e kivétel magyarázatát éppen a jelenlegi pártok és a pártrendszer – az alacsony taglétszám ellenére és azzal egyidejűleg – erősen mozgósító jellegében találhatjuk meg.

Az *1.5. táblázat* és a mellékletben szereplő egyéb táblázatok (*1.10 és 1.11. táblázat*) rövid összefoglalását adják a releváns kutatási eredményeknek. Minden egyes tábla egy másik összehasonlító vizsgálat alapján mutatja be azt, hogy az egyes országokban átlagosan hányan vettek részt egyes nem a pártokkal és a választásokkal közvetlenül összefüggő politikai tevékenységekben, és ezzel szemben hányan vettek részt valamilyen olyan aktivitásban, vagy mutatnak fel olyan beállítottságot, ami pártokhoz való kötődést feltételez. Az országokat az első mutató szerint csökkenő sorrendben sorolja fel minden egyes táblázat. Az egyes táblák összehasonlítását megnehezíti, hogy minden egyes vizsgálat más-más időpontban zajlott, más-más országokra terjedt ki, és más-más tevékenységekre kérdezett rá. Ugyanez a körülmény azonban azt is bebiztosítja, hogy bármilyen a táblázatokból levonható általánosítás robusztus empirikus alapokon álljon.

Egy lehetséges általánosítás pedig egyértelműen kirajzolódik a táblázatainkban összefoglalt adattengerből. Szinte bármilyen politikai részvételi formára is vessük tekintetünket, a magyar polgárok a világ és ezen belül Európa demokráciái között bárhol feltűnően passzívnak számíthatnak. Ez alól valamelyest kivételt jelent a választási részvétel mértéke, illetve a 2002-es és 2006-os választási években a kifejezetten a politikai pártokhoz kötődő tevékenységek gyakorisága. Ez utóbbiak esetén a magyar polgárok aktivitása az európai demokráciák átlagát ha alulról is, de megközelíti. Figyelembe véve azt, hogy a kelet-európai és kelet-ázsiai demokráciák illetve Portugália – bár Magyarország rekordjait csak ritkán veszélyeztetve – szintén alacsony részvételi számokat mutatnak, csábító a lehetőség, hogy a megelőző diktatúra örökségének tudjuk be a jelenséget.

1.5. táblázat

*Politikai részvétel mutatói európai demokráciákban (2004)
(százalék)*

	pártokhoz nem kötődő politikai tevékenységben való részvétel átlaga *	párt számára önkéntesen dolgozók aránya **
Izland	34	14
Norvégia	24	8
Svédország	24	3
Finnország	21	4
Franciaország	19	4
Spanyolország	19	7
Dánia	19	5
Svájc	18	7
Luxemburg	17	5
Ausztria	16	10
Németország	16	3
Nagy-Britannia	15	2
Írország	13	5
Belgium	12	4
Hollandia	12	4
Szlovákia	10	3
Csehország	9	3
Görögország	6	6
Lengyelország	6	3
Észtország	4	2
Szlovénia	4	3
Portugália	3	2
2004-es európai átlag		
Magyarország nélkül	15	5
Magyarország 2002	6	3
Magyarország 2004	4	1
Magyarország 2006	4	6

* Az igen válaszok gyakoriságának átlaga a következő kérdésekre: a megelőző egy évben megkeresett-e egy politikust vagy kormányhivatalnokot, dolgozott-e valamilyen civil szervezetben, hordott-e valamilyen politikai tartalmú kitűzőt, résztvett-e valamilyen törvényes demonstráción, petícióban, vagy bojkottban.

** Azok aránya, akik az elmúlt egy évben önkéntesként dolgoztak valamilyen politikai párt számára.

Forrás: Jowell and the Coordinating Team (2005), a 2002-es magyar adatoké Jowell and the Coordinating Team (2004) a 2006-osoké DKMKA kutatás

Bármilyen is legyen azonban az ok, a magyarországi politikai részvételre pontosan a fordítottja jellemző annak, amit az olyan nagyon régi demokráciákban láthatunk, mint Svájc vagy az Egyesült Államok. Amott egy egyébként igencsak aktív polgári társadalom mutat rendhagyóan alacsony választási részvételt azért, mert a választási és/vagy a pártrendszer bizonyos vonásai demobilizálóan hatnak (vö. Powell 1986). Magyarországon viszont egy a politikában, közéletben különlegesen passzív társadalom saját magához képest (de csak saját magához képest) viszonylag magas választási részvételt mutat – a megelőző szakaszban bemutatottak szerint alighanem azért, mert a választási és/vagy a pártrendszer bizonyos vonásai négyévente egyszer erősen mobilizálják.

Részvétel és politikai egyenlőség

Mint a bevezetőben említettem, az alacsony választási részvétel önmagában véve nem jelent különösebb problémát a képviseleti demokrácia ideálja felől nézve. Természetesen más a helyzet, ha az állampolgári részvételnek önértéket, vagy a rendszer és a kormányzat legitimálása szempontjából fontos szerepet tulajdonítunk. Ám az állampolgári politikai akaratok változatossága és megoszlása pontosan tükröződhet a választási eredményekben akkor is, ha csak a polgárok viszonylag kicsi, ám teljesen véletlenszerű mintája adja le szavazatát. Haszonelvűen nézve ez még kívánatosabb is lehet, mint a teljeskörű részvétel, hiszen így a polgárok zöme az esetleg a szavazásra fordítandó időt is belátása szerint, alighanem örömtelibb és/vagy jövedelmezőbb módon töltheti el. A probléma persze az, hogy a pártok és szövetségeik általi (többnyire célzott) mozgósítás és (a nem-szavazókból értelemszerűen hiányzó motivációktól vezérelt) választópolgári önszelekció aligha teszi véletlenszerűvé a szavazók összetételét. Minél alacsonyabb a részvételi arány a népességben, annál nagyobb lehet az eltérés a szavazók és a képviselni hivatott választópolgárok akarata közti különbség.

Utolsó mondatomban a „lehet” szó érdemli a legerősebb hangsúlyt. Igaz, a választási részvétel szinte mindig átlag alatti a fiatalok, az egyedülállók, az alacsony jövedelműek, és kevésbé iskolázottak körében, és egyes országokon belül gyakran megfigyelhetünk még viszonylag jelentős, bár országról országra változó különbségeket egyes régiók, férfiak és nők, vagy éppen etnikai csoportok részvételi aránya között is (vö. pl. Font and Virós 1995). Az ilyen társadalmi-demográfiai változók azonban csak a legritkább esetben függenek össze olyan erősen mind a választási részvétellel, mind pedig a pártválasztással, hogy pusztán ezen összefüggések miatt gyökeresen más eredmény születhetne akkor, ha mindenki szavazna (Citrin *et al.* 2003; Tóka 2004).

Ennek fényében érdekes lehet a részvétel társadalmi-demográfiai meghatározottságára való kitérő nélkül közvetlenül úgy feltenni a kérdést, hogy vajon az egyes pártok szavazói, egyformán erős preferenciák esetén, egyforma valószínűséggel vesznek-e részt a választásokon. Ha igen, akkor a választási eredmény a részvételi aránytól független mértékben tükrözheti a választói akaratot. Ez a szakasz nemzetközi és longitudinális összehasonlításban vizsgálja, hogy e tekintetben vajon mi volt a helyzet Magyarországon a legutóbbi parlamenti választásokon.

A CSES (Comparative Study of Electoral Systems) vizsgálat adja ennek feltárására a legjobb lehetőséget. Egyrészt a CSES adatfelvételek közvetlenül egy-egy választás után zajlottak le, és így viszonylag megbízhatóan mutatják, hogy kik is szavaztak kisebb vagy nagyobb arányban egy adott választáson. Másrészt egy 0-tól 10-ig terjedő skálán azt is felmérték, hogy a megkérdezettek mennyire rokonszenveztek az adott országban legfontosabb pártok egyikével vagy másikával.⁸ Az erre kapott válaszok és egy diszkriminancia-elemzés segítségével megbecsülhetjük, hogy az egyes pártok mennyivel több vagy kevesebb szavazatot kaphattak volna az adott választáson a nem szavazók, mint a szavazók körében.⁹

Ezeket a százalékos különbségeket egy-egy országra nézve a Pedersen-index felhasználásával összegezzük úgy, hogy a két csoportban várható szavazatarányok pártonkénti különbségeinek abszolút értékét összeadjuk, és kettővel elosztjuk. Így például akkor, ha a szavazók között X párt 52, Y pedig 48 százaléki szavazatra számíthat, míg a nem-szavazók körében becslésünk szerint már 62 százalékkal vezet X, akkor az index értéke pontosan 10 lesz (62 mínusz 52 plusz 48 mínusz 38, az összeget elosztva kettővel).

Az *1.6. táblázat* 58 demokratikus választásra mutat be a fentebb leírt módon készült becslést. Helyhiány miatt nem mutatom be az egyes pártokra vonatkozó eredményeket, de a magyar adatok értelmezésénél ezekre is kitérek majd. Kezdjük azonban az általános képpel. A szavazók és nem szavazók szimulált szavazatmegoszlásai közti különbség átlagosan 8 százalék választásonként. Tehát ha mondjuk 75 százalékról 100 százalékra nőne a részvétel egy egyébként átlagos választáson, akkor a korábbi nem szavazók negyedét tennék ki a szavazónépességnek, és ezáltal mintegy két százalékponttal rendeződnének át a pártok választási eredményei. Persze nem mindig ugyanazok a pártok a haszonélvezői a maximálisnál alacsonyabb részvételnek. Az egyes években történtek mindig attól függenek, hogy mennyire voltak asszimmetrikusak a pártok mozgósító erőfeszítései (illetve az ezekhez felhasználható legkülönbözőbb erőforrások). Ezért nem meglepő az, hogy egy-egy ország – mint például táblázatunkban Spanyolország – egészen más képet mutathat két egymást követő választáson.

1.6. táblázat

A szavazók és nem szavazók pártrokonszenvei közötti eltérések összesített nagyságrendje nemzetközi összehasonlításban (százalék)

Ország (választási év)		Ország (választási év)	
Chile (1999)	1	Németország (2002)	7
Japán (1996)	1	Litvánia (1997)	8
Brazília (2002)	1	Hollandia (1998)	8
Fülöp-szigetek (2004)	1	Franciaország (2002)	9
Mexikó (1997)	2	Svájc (1999)	9
Mexikó (2003)	2	Hollandia (2002)	9
Nagy-Britannia (1997)	3	Svájc (2003)	9
Dél-Kórea (2000)	3	Lengyelország (1997)	9
Taiwan (2001)	3	Svédország (2002)	9
Izland (1999)	3	Spanyolország (2004)	10
Taiwan (1996)	4	Norvégia (2001)	10
Spanyolország (1996)	4	Szlovénia (1996)	10
Kanada (1997)	5	Magyarország (2006)	10
Portugália (2002)	5	Egyesült Államok (1996)	10
Új-Zéland (1996)	5	Norvégia (1997)	10
Románia (1996)	5	Nagy-Britannia (2005)	11
Kanada (2004)	5	Finnország (2003)	11
Magyarország (2002)	6	Izrael (2003)	11
Írország (2002)	6	Svédország (1998)	11
Új-Zéland (2002)	6	Ausztrália (1996)	12
Németország (1998)	6	Csehország (1996)	13
Portugália (2005)	6	Izrael (1996)	13
Izland (2003)	7	Magyarország (1998)	14
Lengyelország (2001)	7	Belgium (2003)	15
Ausztrália (2004)	7	Bulgária (2001)	16
Portugália (2002)	7	Spanyolország (2000)	17
Egyesült Államok (2004)	7	Dánia (2001)	17
Dél-Kórea (2004)	7	Dánia (1998)	18
Mexikó (2000)	7	Csehország (2002)	19

Forrás: Sapiro et al. (2003); Shively and the Comparative Study of Electoral Systems (2006) és DKMKA-kutatás

A táblázatban látható magyar adatok is hullámzóak, de az oda-vissza változások mögött valójában egyirányú fejlődés húzódik meg. 1998-ban, legalábbis az itt elemzett első választási fordulóban, viszonylag nagy volt az eltérés a szavazók és a távolmaradók pártrokonszenvei között, és ennek akkor a jobboldali pártok – mindenekelőtt a Fidesz-MPP és a kisgazdák – voltak a kárvallottjai, a Horn-kormány pártjai pedig a haszonélvezői. 2002-re nagyott változott a kép, és valószínűnek tűnik, hogy ennek hátterében nem egyszerűen a jóval magasabb országos részvételi

arány, hanem legalább részben a Fidesz – a felvételtől beszélő Orbán Viktor számtalan automatizált telefonhívásának valószínűsíthető hatástalansága ellenére – összességében sikeresebb mobilizálási erőfeszítései álltak. Ezért ebben az évben már – koalíciós preferenciáiktól függetlenül – a kisebb pártok voltak azok, akiknek potenciális támogatói valamelyest alulreprezentáltak maradtak a tényleges szavazók között. 2006-ban ugyanez a tendencia folytatódott, és a két nagy párt potenciális hívei, alighanem pártjaik minden korábbinál erőteljesebb mozgósítási erőfeszítései nyomán, még inkább felülreprezentáltakká váltak a szavazók körében. Összességében véve a magyar választások átlagosak, vagy a nemzetközi átlagnál csak kicsit rosszabbak abból a szempontból, hogy mekkora a szavazók és a nem szavazók preferenciái közti különbség: 1998-ban ezek nagyságrendje jóval, 2006-ban pedig kissé meghaladta a nemzetközi átlagot, 2002-ben viszont jelentősen – és normatív szempontból csak helyeselhetően – elmaradt attól.

A pártválasztás motívumai

Az eddigi elemzés azzal foglalkozott, hogy minden politikai ízlés a lakosságon belüli elterjedtsége arányában fejeződik-e ki a magyar választási eredményekben. A fejezet hátralevő része azt vizsgálja, hogy milyen jellegű értékelések fejeződnek ki a választói döntésekben.

Az e második kérdésre választ ígérő adatok talán éppen azért ritkák, mert nehéz megítélni, hogy mit is árul el egy demokrácia működéséről az, ha az egyik országban inkább az egészségügy reformja, másutt meg a miniszterelnök erkölcsi oszttja meg a szavazótáborokat. Különbségek és hasonlóságok persze tetszés szerinti mennyiségben találhatóak, éppen csak az nem világos, hogy mi értelme lenne őket számbavenni.

Ez dilemma feloldható egy olyan elemzés segítségével, amely négy elvont kategóriába vonja össze a választói döntések lehetséges meghatározóit. Ezek elvben bárhol fontos meghatározói lehetnek a szavazói döntéseknek, de empirikusan tisztázandó, hogy vajon mindenütt ugyanazon mértékben e. A négy megkülönböztetett motívum itt egy párt, egy politikus, vagy egy ideológia politikai zsinórmértékként való elfogadása, valamint a kormányzati teljesítmény értékelése.

Tartalmi szempontból az a lényeges, hogy – mint rövidesen látni fogjuk – ez a négy motívum nem egyformán fontos egy törvényhozási illetve egy elnökválasztáson, sőt, a választás jellegétől függetlenül az elnöki illetve parlamentáris rendszerekben sem. Fontosságuk függhet továbbá a politikai kultúra pártcentrikusságától, és talán még inkább attól, hogy a Lijphart-i (1984, 1999) tipológiában inkább többséginek vagy inkább konszenzuálisnak mondható demokráciáról van-e szó. Olyan kérdések válaszolhatók meg tehát a segítségükkel, hogy vajon a magyar választói magatartás inkább az elnök-, vagy inkább a törvényhozási választási mintákra emlékeztet; inkább a pártos-ideológikus európai, vagy inkább a klientalista és vezérelvű politikai kultúrák jegyeit viseli-e magán; és hogy inkább a többségi, vagy inkább a konszenzuális elvet hangsúlyozó intézményrendszer mellett várható állampolgári viselkedés jellemzi-e inkább. Ha mondjuk Hollandiát vizsgálánk, akkor ezek a kérdések elég triviálisnak és feleslegesnek tűnhetnének. Magyarországon azonban az alig-több-mint-kétpárti országgyűlések és a kancellárdemokrácia intézményei kicsit az elnökválasztásokhoz közelítik a törvényhozási választások valódi tétjét, a politikai kultúra pedig hosszan sorolható okokból vegyít nyugatias és, mondjuk talán így, más egyéb elemeket. Ezért itt igazán nyitott empirikus kérdés az, hogy miként is viselkednek a szavazók a fenti dimenziók mentén.

Minél alacsonyabb számértéket figyelhetünk meg egy-egy kockában, annál megjósolhatóbb a szavazói döntés az adott országban az adott modell független változói

alapján.¹⁰ Kezdjük az elemzést a bal szélső oszloppal, amely napnál világosabb választóvonalat húz a pártos politizálás európai hagyományai által befolyásolt országok (ide értve valamennyi európai demokráciát, Izraelt, Új-Zélandot, Ausztráliát és Kanadát) között az egyik oldalon, illetve a jóval magasabb értékeket mutató Brazília, Dél-Korea, Fülöp-szigetek és Taiwan között a másikon (1.7. táblázat). Utóbbi országokban még akkor is jóval kevesebben szavaznak azzal összhangban, hogy melyik pártot tartják nézeteik legjobb képviselőjének, amikor törvényhozási választásokról van szó, mint az adott adatok esetén Dél-Koreában és Taiwanon. Ezzel szemben az európai országokban akkor is szinte determinisztikus ugyanez az összefüggés, amikor elnökválasztásokról van szó, miként az itt elemzett 2002-es francia esetben. Logikus módon a két markánsan eltérő politikai kultúra képviselői között félúton találjuk egy amerikai elnökválasztás és egy mexikói kongresszusi választás adatait. Ami Magyarországot illeti, a pártosság hazai mértékéről korábban látottak után talán nem meglepő, de a hasonlóan pártos amerikaiakkal összehasonlítva mégis figyelemreméltó, hogy Magyarország ebben a dimenzióban az európai átlaghoz közel, sőt attól még inkább a pártelvű demokrácia skandináv mintapéldái által képviselt szélső pont felé közeledve helyezkedik el. Azt mondhatnánk, hogy a magyar polgár, ha szavazott egy pártra, akkor azt is gondolja, hogy az a párt jól képviseli az ő nézeteit. Hogy ez a pártokkal való azonosulás hőfokán túl mást is jelez-e, azt majd a következő szakaszban elemzem röviden.

1.7. táblázat

*A szavazatok magyarázó modelljeinek erőssége nemzetközi összehasonlításban¹¹
(Wilks-lamba értékek; 0=determinisztikus hatása, 1=nincs hatás)*

	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	1-2. modell	3-4. modell
	pártok hatása	vezérek hatása	ideológia hatása	kormányzati teljesítmény hatása	vezérek vs. pártok hatása	teljesítmény vs. ideológia hatása
Ausztrália (2004)	0.15	0.25	0.78	0.69	-0.11	0.09
Belgium (2003)	n.a.	n.a.	0.81	0.87	n.a.	-0.07
Brazília (2002)	0.93	0.72	0.98	1.00	0.21	-0.01
Bulgária (2001)	0.13	0.32	0.30	0.54	-0.20	-0.23
Csehország (2002)	0.01	0.30	0.27	0.84	-0.29	-0.57
Dánia (2001)	0.00	0.04	0.47	0.73	-0.03	-0.26
Dél-Korea (2004)	0.56	0.70	0.80	0.86	-0.14	-0.07
Egyesült Államok (2004)	0.34	0.22	0.80	0.62	0.12	0.19
Finnország (2003)	0.01	0.23	0.57	0.94	-0.22	-0.37
Franciaország (2002)	0.14	0.03	0.58	0.70	0.11	-0.12
Fülöp-szigetek (2004)	0.95	0.80	0.99	0.81	0.15	0.18
Hollandia (2002)	0.01	n.a.	0.47	0.85	n.a.	-0.38
Írország (2002)	0.10	0.30	0.86	0.87	-0.20	0.00
Izland (2003)	0.08	0.28	0.54	0.67	-0.20	-0.13
Izrael (2003)	0.00	0.15	0.38	0.65	-0.15	-0.27
Kanada (2004)	0.11	0.14	0.86	0.83	-0.03	0.02
Lengyelország (2001)	0.19	0.36	0.60	0.90	-0.16	-0.30
Mexikó (2003)	0.31	0.91	0.97	0.88	-0.60	0.08

	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	1-2. modell	3-4. modell
	pártok hatása	vezérek hatása	ideológia hatása	kormányzati teljesítmény hatása	vezérek vs. pártok hatása	teljesítmény vs. ideológia hatása
Nagy-Britannia (2005)	0.17	0.24	0.74	0.57	-0.07	0.17
Németország (2002)	0.20	0.42	0.78	0.64	-0.23	0.15
Norvégia (2001)	0.00	0.06	0.48	0.92	-0.06	-0.44
Portugália (2002)	0.07	0.13	0.52	0.85	-0.06	-0.34
Portugália (2005)	0.20	0.27	0.71	0.83	-0.07	-0.13
Spanyolország (2004)	0.01	0.02	0.44	0.60	-0.01	-0.16
Svájc (2003)	0.05	0.37	0.53	0.91	-0.32	-0.38
Svédország (2002)	0.00	0.06	0.42	0.83	-0.06	-0.41
Taiwan (2001)	0.66	0.72	0.98	0.84	-0.06	0.15
Új-Zéland (2002)	0.09	0.10	0.72	0.79	-0.01	-0.07
átlag Magyarország nélkül	0.20	0.31	0.66	0.79	-0.11	-0.13
európai átlag Magyarország nélkül	0.09	0.21	0.55	0.77	-0.12	-0.22
Magyarország (2002)	0.04	0.16	0.57	0.55	-0.12	0.03
Magyarország (2006)	0.07	0.11	0.68	0.50	-0.03	0.18

Forrás: Shively and the Comparative Study of Electoral Systems (2006) és DKMKA kutatás

Első ránézésre igencsak meghökkentő képpel találkozunk a második oszlopban, és ezért az érdemi elemzés előtt az értelmezési keretet kell tisztáznunk. A meglepő eredmény az, hogy korántsem a híresen vezető-centrikus Dél-Kórea, hanem a legendásan kollektivisták-személytelen Skandinávia törvényhozási választásain leadott szavazat függ össze szoroson azzal, hogy mit tartanak az emberek a pártvezérekéről. A jelenség magyarázata alighanem az, hogy az északi országokban a vezető csak a párt közös akaratának első szolgája, aki karmester lehet, de zeneszerző nem, és így természetesen éppoly jó képviselője a párthívek nézeteinek, mint maga a párt (vö. Esaiasson and Holmberg 1996). Ezzel szemben a gyengén intézményesedett pártok világában az országos vezetőkkel kapcsolatos beállítottságok, bármennyire fontosak is lehetnek egyébként, könnyen elváltatódhatnak attól, hogy egy törvényhozási választáson melyik helyi jelöltet támogatja a szavazó. Innen eredhet a 2. modell abszolút értelemben vett magyarázóértékének némiképpen meglepő alakulása.

Ezért bizonyára közelebb kerülünk a választási politika perszonalizáltságának megértéséhez, ha a második oszlop nyers adatai helyett azoknak és az első oszlop megfelelő számadatainak a különbségét (ld. 7. a táblázat hatodik oszlopát) böngésszük inkább. Itt már szembeszökő az óriási eltérés a CSES adatbázisban szereplő négy elnökválasztás (Brazília, Egyesült Államok, Franciaország, Fülöp-szigetek) adatai és az összes többi megfigyelés között. Függetlenül attól, hogy prezidenciális vagy parlamentáris rendszerről van-e szó, minden törvényhozási választáson erősebbnek bizonyul az 1., mint a 2. modellel vizsgált összefüggés, míg ennek a fordítottja igaz az elnökválasztásokra – még akkor is, ha a francia félelnöki rendszerben került sor a voksolásra.

Ebből a perspektívából nézve már a magyar adatok is könnyebben értelmezhetőek. Mint azt a 1.4. táblázatból korábban láthattuk a 2002-es, mind pedig a 2006-os választások idején több magyar érezte úgy, hogy van nézeteit megfelelően képviselő miniszterelnök-jelölt, mint ahányan

valamely párttal kapcsolatban éreztek így. Ez már önmagában is ritkaság az európai parlamenti demokráciák között, és adatainkban jellemző módon csak Portugália, a félelnöki Franciaország, és a Magyarországon is meghonosodott kancellárdemokrácia prototípusa, Németország szolgál példával ugyanerre. Németországban azonban – legalábbis 2002-ben, amikor két viszonylag népszerűtlen kancellárjelölt mérkőzött meg a választásokon, de vö. Kaase (1994) – nem igazán szoros a kapcsolat a politikai vezetők megítélése és a szavazatok iránya között (ld. 7. táblázat második oszlopát). Magyarországon ezzel szemben ez a kapcsolat igen megbízható, és miután 2002 és 2006 között még tovább erősödött, az utóbbi évre vonatkozó magyar adat a 7. táblázat hatodik oszlopában, bár nem egyedülálló a parlamentáris rendszerek körében, a prezidenciális demokráciák pozitív számértékeihez közelít. Más szóval, 2002 és 2006 között az európai demokráciák sorában szokatlanul nagy szerepre tett szert (egy) miniszterelnök-jelöltek személye abban, hogy miként ítélik meg a magyar szavazók a parlamenti választásokon induló pártokat. Nem tudhatjuk, hogy ez a tendencia folytatódik-e a jövőben, de a táblázatainkban látható német adatok szerint ez nem egyszerűen a kancellárdemokrácia elkerülhetetlen terméke.

Folytassuk a vizsgálódást az ideológiai illetve teljesítményelvű szavazás – bevallottan közvetett – mutatóinak értelmezésével. Úgy is felfoghatjuk ezeket, mint az Arendt Lijphart (1984, 1999) által megkülönböztetett konszenzuális illetve többségi demokráciák sajátos képviselői ideáljának leginkább megfelelő szavazási módokat. Az előbbi típus a maga hatalommegosztási technikáival, többpártrendszerével, koalíciós kormányaival és arányos választási rendszerével inkább arra teremt több lehetőséget, hogy a polgárok egy viszonylag széles pártválasztékból kiválasszák a hozzájuk ideológiailag legközelebb álló pártot. Ugyanakkor a többpárti koalíciós kormányzás és a hatalommegosztás egyéb technikái miatt itt nehéz kiszámítani, hogy a tényleges kormányzati tettekért kit milyen mértékig terhel felelősség, és hogy miként is befolyásolhatná a szavazó közvetlenül a következő kormány párt-összetételét. A többségi vagy Westminster-típusú demokrácia ennek pont az ellenkezőjét teszi. Az ideáltípusos esetben a kétpártrendszer, egy többségi választási rendszer, és olyan egypárti kormány írja le ezt a típust, amelyiknek nagyon kevésbé kell tőle független intézmények (mint pl. egy alkotmánybíróság, független nemzeti bank, esetleg az ellenzék által vezetett tartományok vagy parlamenti bizottságok) akaratahoz igazodnia. Így ez a típus elvben elősegíti az egyértelmű politikai felelősségi viszonyok kialakulását, ám ugyanakkor két igencsak hasonló tojásra csökkentti azt az ideológiai választéket, amiből a szavazók aztán kedvükre válogathatnak. A többségi demokrácia tehát elvben a teljesítményelvű szavazásnak kedvez, az ideológiai alapú választást azonban megnehezíti.

A való világban létező demokráciák, talán a konszenzus-elv netovábbjának tekinthető svájci rendszert leszámítva, mindig valahol a két ideáltípus között helyezkednek el. A legtöbb angolszász rendszer inkább a többségi irányba hajlik, míg a kontinentális Nyugat-Európa legtöbb rendszere, mindenekelőtt a kisebb országoké, inkább a konszenzus-elvű demokráciához közelít (Lijphart 1999). Ennek fényében nem meglepő, hogy az 1.7. táblázat harmadik oszlopában ez utóbbi országok mutatják jelét a legerősebb ideológiai alapú szavazásnak. A legalacsonyabb értékeket – a konszenzuális-többségi dimenzióon való elhelyezkedésüktől, meglehet, függetlenül – a kelet-ázsiai és latin-amerikai rendszerek mutatják, az angolszász országok pedig valahol középen helyezkednek el a két véglet között. Még világosabb, habár korántsem tökéletes¹² az összefüggés a demokrácia típusával ha a hetedik oszlopot vizsgáljuk meg, amelyik a 3. (ideológiai alapú szavazást feltételező) és a 4. (teljesítményelvű szavazást feltételező) modell magyarázóerejét hasonlítja össze. Az egyik végletre itt az angolszász országok kerülnek, a másikra pedig a konszenzuális irányba hajló rendszerek néhány, történelmi példaként is jól ismert képviselője.

Érdeklődésünkre persze mindenekelőtt Magyarország elhelyezkedése tarthat számot. Az ideológiai modell magyarázóereje itt 2002-ben az európai átlagnál egy hajszállal, 2006-ban viszont több nagyságrenddel gyengébb volt. Ezzel szemben a teljesítményelvű modell magyarázóereje mindkét évben olyan magas volt, mint amilyenhez foghatóval ezen a mintán belül csak Bulgáriában találkozhatunk még. Ezek a mutatók persze csupán arról tanúskodnak, hogy milyen fajta megfontolásoknak rendelik alá szavazatukat, illetve miként racionalizálják azt a szavazók. Arról azonban nem mondanak semmit, hogy miként észlelik a polgárok a pártok ideológiai pozícióját vagy éppen kormányzati teljesítményét. A tény tehát annyi, hogy a másik kancellárdemokrácia (ti. Németország) mellett már 2002-ben is Magyarország volt az egyetlen európai ország mintánkban, amelyikben a teljesítményelvű modell magyarázóereje meghaladta az ideológiai modellét. 2006-ban pedig már olyan nagy volt a különbség az előbbi modell javára, hogy a hetedik oszlopban – Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a Fülöp-szigetek mellett – Magyarország neve mellett találjuk a legmagasabb számértéket.

Szavazatok, érdekek, értékek

A szavazatok meghatározóira vonatkozó elemzéseink eddig tehát azt mutatják, hogy a 21. század elején egy felettebb pártos, ám erősen vezér-centrikus, ideológiai tartalmakban talán szegény, és inkább a kormányzati teljesítményről adott általános értékelésnek tekinthető - vagy legalábbis a szavazók által eképpen racionalizált - választói magatartással találkozhatunk Magyarországon. Ezidáig azonban elég csúsós talajon járt elemzésünk, hiszen függő változónk (a szavazói döntés) viszonya a független változókhoz (mint a pártok, vezetők, kormányzati teljesítmény vagy ideológiák megítélése) a tyúk-tojás problémájára hasonlított. Sajnos ezt a problémát a rendelkezésre álló adatokkal csak úgy tudjuk átugrani, ha az elemzést arra szűkítjük le, hogy miként függ össze az emberek szavazata olyan változókkal, amelyek aligha változnak a szavazói magatartás függvényében. A társadalmi-demográfiai változók mellett e tekintetben csak olyan értékorientációs vagy társadalmi beállítottságokat mérő változók jönnek szóba, amelyeknek kevés köze van a napi pártpolitikai harcokban feltűnő kérdésekhez. Ezek a változók inkább csak arra alkalmasak, hogy azt vizsgáljuk, mennyire karakterisztikusan különülnek el az egyes pártok szavazótáborai társadalmi háttér illetve általános társadalompolitikai beállítottságok tekintetében. Ebből arra következtethetünk, hogy a pártok közötti választás mennyiben követ – az értékek vagy a csoportérdekek eltérésében gyökerező – közpolitikai preferenciákat, ami az eddigi elemzésben is szereplő modellek közül talán az ideológiai modellhez áll a legközelebb. A különbség annyi, hogy az ideológiai modell az absztrakt bal-jobb skálán való önelhelyezésre vezette vissza a pártválasztást, míg itt konkrét kérdésekkel kapcsolatos vélemények és egyes társadalmi-demográfiai változók játszanak ugyanazt a szerepet.

Az erre az elemzésre alkalmas legfrissebb összehasonlító adatok az ESS (European Social Survey) vizsgálat 2002-es hullámából származnak. A 1.8. táblázat mutatja be először is négy olyan modell magyarázóerejét, amelyek csak társadalmi-demográfiai jellemzők alapján magyarázzák a szavazatot. Az eredményekből jól látható, hogy Magyarországon is, de minden más két- vagy két és fél pártrendszerhez közelítő országban is (ld. a brit, görög, ír, német és spanyol adatokat) valamivel alacsonyabb e modellek magyarázóértéke, mint az európai átlag. Ez könnyen lenne magyarázható azzal, hogy ezek a pártrendszerek értelemszerűen kevésbé tükrözik a társadalom csoportszerkezetét, mint a sokpártrendszerek, mivel a különböző érdekek aggregálása itt már a pártokon belül zajlik le. Ennek a megnyugtató magyarázatnak azonban ellentmond az, amit a közpolitikai preferenciákat és az összes változót tartalmazó modellek esetén tapasztalhatunk. Ezeknek sehol nem marad olyan alacsony a magyarázóerejük, mint

Magyarországon. Utóbbi Görögország társaságában egy a többi európai országtól – és azok között a kancellárdemokrácia és, legalábbis 2002-ben, a kétpártrendszer felé hajló Németországtól és Spanyolországtól, illetve a prezidencializálódó brit rendszertől is – messze elkülönül abban, hogy mennyire gyenge a szavazatok közpolitikai preferenciákhoz és csoportérdekekhez kötődése.

1.8. táblázat

*A szavazatok magyarázó modelljeinek erőssége egyes európai országokban, 2002-ben¹³
(Wilks-lamba értékek; 0=determinisztikus hatás, 1=nincs hatás)*

	társadalmi-demográfiai jellemzők				közpolitikai preferenciák	összes változó együtt
	demo-gráfiai	réteg-ződési	etnikai-vallási	együtt		
Ausztria	0.71	0.95	0.85	0.61	0.63	0.44
Belgium	0.79	0.88	0.76	0.58	0.66	0.40
Csehország	0.90	0.89	0.79	0.65	0.69	0.47
Dánia	0.90	0.92	0.84	0.70	0.72	0.52
Finnország	0.71	0.84	0.80	0.51	0.63	0.38
Franciaország	0.88	0.92	0.87	0.72	0.61	0.47
Görögország	0.96	0.93	0.89	0.81	0.91	0.75
Hollandia	0.87	0.90	0.64	0.51	0.68	0.39
Írország	0.86	0.93	0.89	0.76	0.87	0.69
Lengyelország	0.82	0.87	0.89	0.67	0.84	0.61
Luxemburg	0.87	0.93	0.82	0.68	0.84	0.60
Nagy-Britannia	0.93	0.96	0.97	0.87	0.78	0.69
Németország	0.88	0.93	0.88	0.73	0.72	0.57
Olaszország	0.92	0.96	0.86	0.76	0.67	0.53
Portugália	0.92	0.93	0.88	0.77	0.80	0.63
Spanyolország	0.93	0.97	0.87	0.81	0.75	0.63
Svédország	0.83	0.87	0.85	0.63	0.62	0.43
Szlovénia	0.82	0.88	0.66	0.52	0.84	0.46
átlag Magyarország nélkül nélkül:	0.86	0.91	0.83	0.68	0.74	0.55
Magyarország	0.91	0.91	0.96	0.78	0.93	0.74

Forrás: Jowell and the Central Co-ordinating Team (2004)

Ezt már nem lehet pusztán a koncentrált pártrendszer hatásának tulajdonítani, és talán inkább arra utal, hogy e két országban (hasonlóan talán néhány, az ebben a mintában nem szereplő kelet-európai országhoz) a szavazók pártokhoz való viszonyulását nem annyira a programmatikus, mint inkább a pártokkal és vezéreikkel való, inkább csak érzelmileg, és esetleg még kliensi kapcsolatok vagy teljesítményértékelések révén megalapozott azonosulás jellemzi. Elvben elképzelhető persze az, hogy egy-egy országban másfajta csoportérdekek és más közpolitikai preferenciák határozzák meg a szavazatokat, mint amelyeket a modellben szereplő változók megragadnak. Ám Magyarország tekintetében igen hasonló eredményre vezetett ugyanennek az elemzésnek a megismétlése az 1999-2000-es European Values Study adataival, amelyekben jóval több és egészen más tartalmú kérdés mérte fel a közpolitikai preferenciákat – és ezúttal Európa valamennyi államában – mint az ESS vizsgálatban. Itt Magyarország ismét csak – Írország, Lettország, Portugália és Oroszország társaságában – azon országok egyikének

bizonyult, ahol rendhagyóan gyenge a közpolitikai preferenciák és a pártválasztás kapcsolata.¹⁴ A jelenleg hozzáférhető adatok alapján tehát elvethetjük az 1.8. táblában látható magyarországi adatok módszertani magyarázatát, és marad ugyanaz a tanulság, amit a 1.7. tábla is sugallt – nevezetesen hogy viszonylag szerény a magyar szavazatok kötődése ideológiákhoz, csoportérdekekhez, és értékekhez.

Összegzés

Ebben a fejezetben azt vizsgáltam, hogy mi jellemzi és mi magyarázhatja a magyar választói magatartás nemzetközi összehasonlításban mutatkozó sajátosságait. A rendelkezésre álló adatoknak megfelelően hol globális, hol pedig Európán belüli összehasonlításokra volt lehetőség. Terjedelmi és időkorlátok miatt a magyarázatok induktív jellegűek, a levezetések pedig esszéisztikusak voltak. Csupán arról reméltem meggyőzni az olvasót, hogy hipotézisekként komolyan kell venni őket.

Az adatokból az a kép rajzolódik ki, hogy a 21. század eleji magyar szavazók különösen tartózkodóak a politikai részvétel minden formájával szemben, ám ennek ellenére viszonylag erős a politikai pártokhoz és azok vezető alakjaihoz való kötődésük. A részvételi arányra ez utóbbi tényező és a pártrendszer számos más tulajdonsága minden valószínűség szerint kedvezően hat, és alighanem ennek tudható be, hogy az nem marad el olyan nagy mértékben a nemzetközi átlagtól, mint ahogy az más részvételi formákra vonatkozó magyar adatok esetén tapasztalhatjuk.

Az átlagosnál jóval alacsonyabb részvételi arány az átlagosnál csak hajszállal inegalitáriusabb részvételi tendenciákkal jár együtt: a legutóbbi magyar választásokon nem voltak lényegesen nagyobb különbségek a szavazók és nem-szavazók pártkonstzenvei között, mint a nemzetközi átlag. Az elemzés második felének fényében erre az ellentmondásra is kínálkozik egy kézenfekvő magyarázat. Eszerint azért nem vezet a viszonylag alacsony részvétel a megfigyeltnél is (politikai szempontból) egyenlőtlenebb részvételhez, mert a két nagy párt közti szoros verseny ma már nagyjából egyforma mobilizációs teljesítményt hoz ki mindkettejükől. Másrészt pedig az lehet a magyarázat, hogy a jelenlegi pártok szavazótáborai, nemzetközi összehasonlításban viszonylag kevésbé különböznek egymástól társadalmi háttér és közpolitikai attitűdök tekintetében.

A magyarok pártválasztása, legalábbis 2002-ben és még inkább 2006-ban, erősen vezércentrikus, pártos, kevésbé ideologikus, a kormányzati teljesítményekről alkotott személyes véleményeknek pedig szokatlanul nagy súlyt kölcsönöz. E választói viselkedés sok vonása magyarázható logikusan és talán kielégítően a magyar politikai rendszer kancellárdemokrácia irányába ható vonásaival, tehát a miniszterelnök alkotmányosan nagyon erős pozíciójával és a választási illetve a pártrendszer többségi irányba ható tendenciáival, mint pl. a pártok alacsony száma. A politikai kötődések vezetőcentrikusságának mértéke, és a közpolitikai preferenciák és a szavazatok kapcsolatának rendkívüli gyengesége azonban már valami mással magyarázandó. Hogy pontosan mivel, azt nem tudtam feltárni, de a jelek szerint az utóbbi esetében valami olyasmiről lehet szó, ami a dél- és kelet-európai demokráciák e tekintetben az európai átlagtól távolabb eső felével-negyedével rokonítja a Magyarországon tapasztaltakat.

MELLÉKLET

1.9. táblázat

A pártos szavazók aránya Európán kívüli országokban
(százalék)*

	1996-2000 között	2001-2005 között	2002	átlag
Ausztrália	50	50	67	59
Izrael	n.a.	n.a.	57	58
Új-Zéland	53	49	68	58
Egyesült Államok	53	41	59	54
Mexikó	49	47	67	54
Japán	n.a.	57	50	54
Brazília	51	54	n.a.	53
Kanada	n.a.	47	55	53
Taiwan	n.a.	n.a.	55	52
Thaiföld	42	61	50	52
Dél-Kórea	49	64	47	49
Chile	47	47	48	47
Fülöp-szigetek	47	n.a.	n.a.	47

*Akik igennel válaszoltak arra a kérdésre, hogy „Általában véve elmondható e önről, hogy közel áll valamelyik politikai párthoz?” Forrás: Sapiro et al. (2003); Shively and the Comparative Study of Electoral Systems (2006); Jowell and the Coordinating Team (2004, 2005).

1.10. táblázat

*A politikai részvétel mutatói nemzetközi összehasonlításban, 1991
(százalék)*

	tíz pártokhoz nem kötődő politikai tevékenységben való részvétel átlaga*	valamilyen párttal rokonszenvezők aránya **
Egyesült Államok	29	89
Kelet-Németország	21	53
Nyugat-Németország	19	70
Nagy-Britannia	19	43
Hollandia	18	47
Csehország	17	33
Bulgária	12	n.a.
Japán	12	36
Oroszország	7	8
Szlovénia	7	20
Lengyelország	6	13
Észtország	6	15
átlag Magyarország nélkül	14	39
Magyarország	3	38

*Akik 1988 óta bármikor részt vettek-e valaha is petícionálásban, valamilyen árucikk bojkottjában, tiltakozó gyűlésen, nyilvános eszmecsere, illegális sztrájkban, útelzárásban és épület-foglalásban, továbbá írtak-e levelet egy újságnak illetve egy parlamenti képviselőnek „annak érdekében, hogy kifejezzék nézeteiket és meggyőzzenek azokról másokat”.

** Akik igennel válaszoltak arra a kérdésre, hogy hogyan rokonszenveznek-e valamilyen politikai párttal.

Forrás: Mason et al. (1996).

1.11. táblázat

*A politikai részvétel mutatói nemzetközi összehasonlításban, 1999-2000
(százalék)*

	tizenöt pártokhoz nem kötődő politikai tevékenységben való részvétel átlaga *	a valamilyen párthoz tartozók és az önkéntes pártmunkások arányának átlaga**
Egyesült Államok	15	13
Svédország	15	7
Hollandia	14	6
Görögország	13	7
Belgium	12	5
Kanada	12	5
Dánia	11	5
Franciaország	10	1
Nagy-Britannia	10	2
Luxemburg	10	4
Dél-Kórea	10	2
Dél-Afrika	9	9
Olaszország	9	3
India	9	10
Csehország	9	3
Írország	8	3
Izland	8	11
Szlovákia	8	6
Ausztria	8	7
Finnország	7	5
Fülöp-szigetek	7	4
Japán	7	2
Németország	7	2
Málta	6	5
Spanyolország	6	1
Chile	6	2
Szlovénia	6	2
Puerto Rico	5	5
Horvátország	4	3
Mexikó	4	4
Argentína	4	4
Lettország	4	1

	tizenöt pártokhoz nem kötődő politikai tevékenységben való részvétel átlaga *	a valamilyen párthoz tartozók és az önkéntes pártmunkások arányának átlaga**
Lengyelország	3	1
Portugália	3	1
Litvánia	3	1
Észtország	3	1
Bulgária	3	3
Románia	2	2
Átlag Magyarország nélkül	8	4
Magyarország	2	1

* Akik 1988 óta bármikor részt vettek-petíciónálásban, bojkottban, törvényes tiltakozó gyűlésen, illegális sztrájkban, és épület-foglalásban; tagjai-e valamilyen helyi politikai szervezetnek, környezetvédő csoportnak, nőmozgalomnak, emberi jogi szervezetnek, békemozgalomban, illetve dolgoztak-e önként, fizetség nélkül ilyen szervezet számára

** Akik igennel válaszoltak arra a kérdésre, hogy tartoznak-e valamilyen politikai párthoz illetve dolgoztak-e önként, fizetség nélkül egy párt számára.

Forrás: Inglehart et al. (2003).

IRODALOM:

- Angelusz Róbert és Tardos Róbert. 2005. "Választási részvétel és politikai aktivitás." In *Törések, hálók, hidak: Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*, szerk. Angelusz Róbert és Tardos Róbert. Budapest: DKMKA, pp. 323-384.
- Anker, Hans. 1997. "The Effects of Political Canvassing: Evidence from the Netherlands." Paper presented at the Joint Sessions and Workshops of the European Consortium for Political Research, Bern, Switzerland, 28 February-5 March 1997.
- Benoit, Kenneth, and Michael Laver. 2005. *Party Policy in Modern Democracies*. New York: Routledge.
- Blais, André. 2000. *To Vote or Not to Vote? The Merits and Limits of Rational Choice Theory*. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press
- Citrin, Jack, Eric Schickler, and John Sides. 2003. "What if Everyone Voted? Simulating the Impact of Increased Turnout in Senate Elections." *American Journal of Political Science* 47: 75-90.
- Colomer, Josep. 1991. "Benefits and Costs of Voting." *Electoral Studies* 10 (4): 313-325.
- Esaiasson, Peter, and Sören Holmberg. 1996. *Representation From Above: Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*. Translated by Janet Westerlund. Aldershot: Dartmouth.
- Font, Joan, and Rosa Virós, eds. 1995. *Electoral Abstention in Europe*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Franklin, Mark N. 2004. *The Dynamics of Voter Turnout in Established Democracies Since 1945*. New York: Cambridge University Press.
- Franklin, Mark, Cees van der Eijk, and Erik Oppenhuis. 1996. "The Institutional Context: Turnout." In *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, edited by Cees van der Eijk and Mark N. Franklin. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, pp. 306-331.
- Gerber, Alan S., and Donald P. Green. 2000. "The Effects of Personal Canvassing, Telephone Calls, and Direct Mail on Voter Turnout: A Field Experiment." *American Political Science Review* 94 (3): 653-664.
- Goldstein, Kenneth M. 2000. "The Politics of Participation: Mobilization and Turnout over Time." Manuscript. Madison, WI: Department of Political Science, University of Wisconsin-Madison.
- Hirczy, Wolfgang. 1995. "Explaining Near-Universal Turnout: The Case of Malta." *European Journal of Political Research* 27: 255-272.
- Inglehart, Ronald, and *et al.* 2000. "World Values Surveys and European Values Surveys, 1981-1984, 1990-1993, and 1995-1997." Data set. Ann Arbor, MI: Inter-university Consortium for Political and Social Research.
- Jackman, Robert W., and Ross A. Miller. 1995. "Voter Turnout in the Industrial Democracies in the 1980s." *Comparative Political Studies* 27: 467-492.
- Jowell, Roger, and the Central Co-ordinating Team. 2004. "European Social Survey 2002/2003: Technical Report and Data File." Version 5 data set and documentation, archived and distributed by the Norwegian Social Science Data Services. London: Centre for Comparative Social Surveys, City University. URL: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Jowell, Roger, and the Central Co-ordinating Team. 2005. "European Social Survey 2004/2005: Technical Report and Data File." Version 1 data set and documentation, archived and distributed by the Norwegian Social Science Data Services. London: Centre for Comparative Social Surveys, City University. URL: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Kaase, Max. 1994. "Is There Personalization in Politics? Candidates and Voting Behavior in Germany." *International Political Science Review* 15: 211-230. Lijphart, Arendt. 1984. *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Democracies*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Kostadinova, Tatiana. 2003. "Voter Turnout Dynamics in Post-Communist Europe." *European Journal of Political Research* 42 (6): 741-759.

- Lijphart, Arend. 1999. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six States*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Mason, David S. *et al.* 1996. *The 1991 International Social Justice Survey*. Data set. Ann Arbor, MI: Interuniversity Consortium for Political and Social Research.
- Montero, José Ramón *et al.* (előkészületben). *The Comparative National Election Studies Project*. Data files. Madrid: Archivo del Instituto Juan March.
- Nicolényi, Csaba. 2003. "Political Institutions and Electoral Turnout in New Democracies: The Case of Post-Communist East Central Europe." Paper presented at the 2003 Annual Meeting of the American Political Science Association, Philadelphia, NJ, 28-31 August 2003.
- Perez-Linan, Anibal. 2001. "Neoinstitutional Accounts of Voter Turnout: Moving Beyond Industrial Democracies." *Electoral Studies* 20: 281-297.
- Pintor, Rafael López, and Maria Gratschew. 2002. *Voter Turnout since 1945: A Global Report*. Stockholm: IDEA International Institute for Democracy and Electoral Assistance.
- Powell, G. Bingham Jr. 1980. "Voting Turnout in Thirty Democracies: Partisan, Legal, and Socio-Economic Differences." In *Electoral Participation: A Comparative Handbook*, edited by Richard Rose. London: Sage, pp. 5-34.
- Powell, G. Bingham Jr. 1986. "American Voter Turnout in Comparative Perspective." *American Political Science Review* 80: 17-43
- Sapiro, Virginia, W., Philips Shively, and the Comparative Study of Electoral Systems. 2003. "Comparative Study of Electoral Systems, 1996-2001 Module 1 Micro-District-Macro Data." Data set, 4 August 2003 version. Ann Arbor, MI: University of Michigan, Center for Political Studies. URL: www.cses.org/download/module1/module1.htm
- Shively, Philips, and the Comparative Study of Electoral Systems. 2006. "Comparative Study of Electoral Systems, 2001-2006 Module 2 Micro-District-Macro Data." Data set, 10 April 2006 version. Ann Arbor, MI: University of Michigan, Center for Political Studies. URL: www.cses.org/download/module1/module1.htm
- Siaroff, Alan, and John W. A. Merer. 2002. "Parliamentary Election Turnout in Europe since 1990." *Political Studies* 50 (5): 916-927.
- Tóka, Gábor. 2004. "Can Voters be Equal? A Cross-National Analysis. Part 2." *The Review of Sociology* 10 (1): 47-65.
- Tóka Gábor. 2005. "A törésvonalak, a pártok és az intézményrendszer." In *Törések, hálók, hidak: Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*, szerk. Angelusz Róbert és Tardos Róbert. Budapest: DKMKA, pp. 243-322.
- Tóka, Gábor. 2006. "Elections and Representation." In *Developments in European Politics*, edited by Paul Heywood, Erik Jones, Martin Rhodes and Ulrich Sedelmeier. Basingstoke: Macmillan-Palgrave, 117-135.

¹ Arra itt felesleges kitérnünk, hogy a „népakarat” nem feltétlenül bölcs, és semmi esetre sem egységes, hanem legfeljebb csak valamilyen önellentmondásokkal terhelt, bizonyos korlátokon belül többféleképpen is értelmezhető, egy adott választási rendszer sajátos szabályai által létrehozott aggregátuma az egymással vetélkedő óhajoknak.

² Az, hogy emellett még milyen, esetleg teljesen idioszinkratikus megfontolások irányítják a szavazói magatartást, az a közpolitikai döntések kimenete szempontjából közömbös véletlen zajt jelent csak mindaddig, amíg valamennyi alternatíva képviselői egyforma eséllyel tudják a zajkeltő motívumokat saját sikerük szolgálatába állítani, és így nagyjából ugyanannyi szavazót terelnek egyik és másik irányába.

³ Valójában a táblázat még alá is becsüli az európai átlag és Magyarország közti különbséget, amennyiben a magyar részvételi arányt mindig a választásra jogosultak, más országokét viszont a teljes választókorú népesség százalékában adja meg.

⁴ – ami a szavazatok pontos megoszlásának jelentőségét csökkenthetné, amiként azt Svájcban a nagykoalíciós kormányzás, a sűrű népszavazások és korporatista érdekegyeztetés teszik évtizedek óta

⁵ Albánia és Moldova esetén ilyen mindenekelőtt a tartósan külföldön tartozók magas aránya, míg az Egyesült Királyságban a többségi elvű választási rendszer, amelyik miatt az adott pártrendszer mellett a választókerületek túlnyomó többségében előre borítékolható a győztes jelölt személye, és a szavazatok többsége nem nyer semmilyen mandátumot.

⁶ Forrás: a Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja megbízásából, „A magyar társadalom beilleszkedése az Európai Unió politikai rendszerébe” című, a Kutatásfejlesztési Pályázati és Kutatáshasznosítási Iroda által, a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal döntése alapján az Innovációs Alapból támogatott, és 5/079/2004 számon nyilvántartásba vett kutatás keretében végzett felmérések

⁷ lásd a 6. számú jegyzetet

⁸ Az adott választás jellegétől függően ezek a kérdések vagy, miként az Egyesült Államokban, elnökjelöltekre, vagy pedig pártokra vonatkoztak. Országonként 2-9 között mozgott a válaszolók által értékelt politikai pártok/elnökjelöltek száma. A megkérdezettek egy kis része persze egyik vagy másik párttal kapcsolatban nem tudommal vagy egyáltalán nem válaszolt, és az ilyen megkérdezettek között felülreprezentáltak a nem szavazók. Az elemzés pontossága érdekében a fenti okokból hiányzó skála-pontszámokat az adott országos minta által az adott pártokhoz adott átlagosztályzatnál egyharmad szórással alacsonyabb értékkel helyettesítettem be.

⁹ A becslési eljárás abból indul ki, hogy adott pártokonszenvek mellett a saját állításuk szerint a választásokon szavazók milyen arányban támogatták egyik vagy másik pártot, és aztán ennek az információnak illetve a nem szavazók rokonszenv-osztályzatai alapján becsüli meg, hogy az utóbbiak milyen valószínűséggel szavaztak volna egyik vagy másik pártra. A szavazók és a nem szavazók körében várható szavazatarányokat az egyes pártok támogatása valószínűségének csoportátlagával becsültem meg. Az előbbi csoportban ez az érték az alkalmazott matematikai algoritmus miatt – és a vizsgált probléma szempontjából nézve nagyon helyesen – megegyezik a megkérdezettek által az interjúk során bementett szavazatmegoszlással.

¹⁰ Mind a négy tényezőt úgy mértük a CSES 2 vizsgálat során, hogy a kapott válaszokat minden bizonnyal legalább annyira befolyásolta a válaszolók szavazói preferenciája, mint amennyire ez utóbbit befolyásolta maga a négy tényező. Azaz szinte biztosra vehető, hogy részben azért olyan erősek a négy kérdésre adott válaszok és a szavazat iránya közti összefüggések, mert gyarló halandóként szavazói magatartásunkat, tartós politikai preferenciáinkat racionalizáló válaszokat adunk az olyan kérdésekre, mint hogy melyik párt vagy politikai vezető képviseli legjobban nézeteinket, mit tartunk a kormány teljesítményéről, illetve hogy bal- vagy jobboldalinak tartjuk-e önmagunkat. Sőt, talán még őszintén el is hisszük saját válaszainkat e kérdésekre. Nincs tehát értelme a 1.7. táblázatban látható számokat összehasonlítani azzal, hogy a szavazói magatartás miként függ össze mondjuk a szavazó életkorával, vagy éppen valamilyen égető társadalmi kérdéstről kialakított véleményével. Azonban ezzel együtt is érdekes képet adnak legalább arról, hogy hol és mikor válik a szavazat racionalizálásának egyik vagy másik módja népszerűvé – és ezáltal, közvetve, talán a tényleges választói viselkedés országok közötti különbségeiből is feltár valamit a táblázat.

¹¹ A bemutatott elemzések függő változója a legutóbbi (parlamentí vagy elnök-) választáson leadott szavazat. Minden olyan pártot, amely az adott nemzeti mintában húsznál kevesebben neveztek meg, egyetlen „más pártok” kategóriában vontam össze. Ahol az összevont „más pártok” kategóriába még így is húsznál kevesebb megkérdezett került, ott ezeket a személyeket kizártam az elemzésből.

Az egyes modellek abban különböznek, hogy milyen változók alapján magyarázzák a megkérdezettek szavazatát. Az 1 és 2. modellben ez egy sor dichotóm változó, amelyek a „Van-e olyan párt ma ... [ORSZÁG NEVE]-ban, amelyik elég jól képviseli az Ön nézeteit? [HA IGEN] Melyik ez a párt” kérdésre, illetve ennek politikai vezetőkre (Magyarországon miniszterelnök-jelöltekre) vonatkozó megfelelőjére adott válaszokat rögzítették. A 3. modell független változója a megkérdezett önelhelyezése egy 11-fokú bal-jobb skálán, illetve ugyanezen önelhelyezés

országos átlagtól való eltérésének négyzete. A 4. modell független változója a megkérdezett értékelése (egy négyfokú skálán) arról, hogy milyen teljesítményt nyújtott a választások idején hatalmon lévő utolsó kormány. A független változókön a hiányzó válaszokat a mintaátlaggal, illetve a pártokra és vezetőkre vonatkozó változók esetén a „nincs ilyen párt/vezető” válasszal helyettesítettem be.

¹² Az összefüggést mindenekelőtt az erősen konszenzuális Belgium középutas elhelyezkedése gyengíti a táblázat utolsó oszlopában.

¹³ A bemutatott elemzések függő változója a megkérdezettek pártpreferenciája. Ezt ebben a vizsgálatban a következő kérdéssel mérték fel: „Van-e olyan politikai párt, amely közelebb áll Önhöz, mint a többi? (HA IGEN, AKKOR:) Melyik ez a párt?”. Minden olyan pártot, amely az adott nemzeti mintában húsznál kevesebben neveztek meg, egyetlen „más pártok” kategóriába vontam össze. Ahol az összevont „más pártok” kategóriába még így is húsznál kevesebb megkérdezett került, ott ezeket a személyeket kizártam az elemzésből.

Az egyes modellek között abban áll a különbség, hogy milyen változók alapján próbálják megmagyarázni a megkérdezettek pártpreferenciáját. Ezek a 6. modellben: nem (férfi vagy nő); életkor (években); életkor négyzete; lakóhely #1 (város vagy falu); lakóhely #2 (nagyváros vagy egyéb település). Független változók a 7. modellben: iskolázottság #1 (legalább befejezett alapkörű iskolai végzettség); iskolázottság #2 (felsőfokú vagy annál alacsonyabb végzettség); jövedelem (az egy főre jutó nettó havi háztartási összjövedelem 14 kategóriába sorolva); gazdasági aktivitás (dolgozik-e vagy sem). Független változók a 8. modellben: vallásosság (a templomba járás hatfokú skálán mért gyakoriságának sztenderdizált score-ja plusz a szubjektív vallásosság változó sztenderdizált score-ja; a magas értékek erős vallásosságra utalnak); kisebbséghez tartozás #1 (igen-nem válasz arra a kérdésre, hogy „Ön egy kisebbségi nemzetiségi csoport tagja?”); kisebbséghez tartozás #2 (1=a magukat a katolikus felekezethez sorolók a vallási szempontból heterogén országokban, tehát Hollandiában, Izraelben, Luxemburgban, Magyarországon, Nagy-Britanniában, Németországban, és Svájcban; 0=mindenki más). A 9. modell a 6-8. modell összes független változójára egyszerre épít. A 10. modell független változója hat, a közpolitikai preferenciákra utaló attitűd-változó. Ezek a következő kérdésekre adott válaszokat rögzítették egy ötfokú (5=teljesen egyetért, 4=inkább egyetért, 3=egyet is ért meg nem is, 2=inkább nem ért egyet, 1=egyáltalán nem ért egyet) skálán: „Kérem mondja meg, milyen mértékben ért egyet vagy nem ért egyet a következő kijelentésekkel. ... Minél kevesebbet avatkozik be a kormány a gazdaságba, annál jobb [ORSZÁG NEVE]-nak. ... A kormánynak lépéseket kell tennie a jövedelemkülönbségek csökkentése érdekében. ... Az alkalmazottaknak szükségük van erős szakszervezetekre bér- és munkakörülményeik védelmének biztosítására. ... Hagyni kell, hogy a meleg és leszbikusok szabadon éljék az életüket, úgy ahogy akarják. ... A törvényeket minden körülmények között be kell tartani. ... A gazdasági növekedés mindig környezetkárosítással jár.” Független változók a 11. modellben: valamennyi a 9. illetve a 10. modellben szereplő változó.

¹⁴ Az EVS adatokon alapuló elemzést a helyszűke miatt nem mutatom be táblázatos formában, de az érdeklődők letölthetik az eredményeket és az adatokat a http://www.personal.ceu.hu/departs/personal/Gabor_Toka/EVS_adatok.zip címről.